

Radu P I U AN
(Universitatea de Vest din
Timi oara)

Relațiile româno-italiene în scrierile lui Aurel Cosma Junior*

Abstract: Among Aurel Cosma Jr.'s multiple intellectual and political preoccupations we can mention the history of Romanian and Italian relationships. Aurel Cosma Jr. was a nephew from his brother's side, the first prefect of the Timi - Torontal County a person who made his studies in Timi oara, Arad and Paris and took his Ph.D in economics and law. After the end of his studies he returned to Timi oara where he joined politics, being the owner of three parliamentary functions, as a Liberal deputy, secretary of the deputy chamber, member in the Foreign Interparliamentary Commission where he founded in 1936 the Small Parliamentary Antant

Among his many cultural historical interests was the one dedicated to the Romanian-Italian relations. In this respect, he published a work, first in Italian later in Romanian. The Italian edition, appeared in 1939 under the title, „Trace di vita italiano nel Banato”, published under the Cultural Italian Institute, the section from Timi oara, having a preface written by the director of the institute– Silvio Guarnieri. The Romanian edition, entitled „Reminiscente italo-b n țene”, (Italian and Banat Reminiscences) was published under the same printing house, in November, the same year.

The relationship between the two nations is studied in the volume, aspect concerning the historical province of Banat being underlined. Such subjects as: the relations before the Roman conquest are analyzed, the process of Romanization in Banat as one of the most transformed areas of Dacia. Other important issues debate on the the Italian - Romanian relations during the war between the German Nation Holy Roman Empire and the Ottoman Empire, Iancu of Hunedoara's position as a military commandant that studied in Milan under the command of Visconti and his friendship with the Italian John of Capistrano, involved also in the campaign against the Ottomans.

The Italians had an important part after Banat was liberated from the Ottomans, as architects, industrialists, merchants, some of them being established in the province as colonists. We can also underline their role in the introduction of silk production and rice in this area.

Francesco Grisellini's part is also stressed out, as one who described in his book the situation from the province of Banat. The end of the book is dedicated entirely to Grisellini, the author making some remarks on the fact that he doesn't wish to add new data concerning the life and activity of the Italians from Banat.

Aurel Cosma Jr.'s conclusion refers to the link that always existed between the Italians and Banat, their culture and civilization founding a proper development ground.

Keywords: *Banat, Italiens, Aurel Cosma Jr., Romanian Italian relations*

Résumé: Les relations roumaines-italiennes dans les écrits d'Aurel Cosma jr. Parmi les multiples préoccupations intellectuelles et politiques d'Aurel Cosma jr. on peut mentionner, en même mesure, l'historique des relations roumaines-italiennes.

Aurel Cosma junior, neveu (de frère) d'Aurel Cosma, le premier préfet du département de Timi -Torontal, après des études réalisées à Timi oara, Arad et Paris, il est devenu docteur en sciences juridiques. Après les études, il est rentré à Timi oara, il est devenu politique, il a été – trois fois – parlementaire, et puis secrétaire de la Chambre des Députés, membre de la Commission de la Politique Extérieure (des Affaires Étrangères), membre de la Commission Interparlementaire Roumaine et fondateur de la Petite Entente Parlementaire, en 1936.

Parmi ses préoccupations d'histoire culturelle on peut souligner l'historique des relations roumaines-italiennes. Ainsi, il a publié, d'abord, une oeuvre en italien et, puis, en roumain. L'édition italienne, intitulée „Tracce di vita italiano nel Banato”, a paru, en octobre 1939, sous l'égide de l'Institut de Culture Italienne, la Filiale de Timi oara, avec une postface signée par le directeur de l'Institut, Silvio Guarnieri.. L'édition roumaine, intitulée „Réminiscences italiennes-banatiennes”, a été publiée à la même maison d'édition, en novembre 1939.

Dans le livre ci-dessus, on étudie les relations entre les deux peuples, depuis l'ancienneté jusqu'au présent, insistant sur le Banat. On analyse les relations roumaines-italiennes avant de la conquête roumaine, la romanisation du Banat, considéré comme le territoire le plus romanisé de l'étendue de Dacie. Puis, on met en évidence les relations roumaines-italiennes dans la guerre entre le Saint Empire Romain de nation allemande et l'Empire Ottoman, le rôle joué par Iancu de Hunedoara, qui a fréquentait, pour deux ans, les cours militaires à Milan, sous la commande du duc Visconti et l'amitié de Iancu avec le prélat italien Jean de Capistrane, engagé, lui aussi, dans la lutte anti-ottomane. On remarque le rôle joué par les italiens, après la libération du Banat (par l'éloignement de la domination ottomane), en qualité des architectes, industriels, commerçants, quelques-uns établis dans cette région en qualité des colons. On remarque, en même temps, le rôle des italiens dans la production de la soie et dans la culture du riz en Banat. On met en évidence le rôle de l'italien Francesco Grisellini, qui a décrit – dans son livre – la situation de la province. L'issue du

livre d'Aurel Cosma jr. est consacré à Grisellini, l'auteur en affirmant qu'il ne veut plus compléter le livre avec d'autres données concernant la vie et l'activité des italiens du Banat.

La conclusion d'Aurel Cosma jr. c'est que le rapport entre le Banat et les italiens il y a eu toujours, et que la culture et la civilisation d'origine italienne se sont bien adaptées ici.

Cuvinte cheie: *Banat, italieni, Aurel Cosma jr., relațiile româno-italiene*

Printre multiplele preocupări culturale și politice ale cîrturarului Aurel Cosma jr. s-au situat și cele referitoare la relațiile româno-italiene.

Aurel Cosma jr. (1901-1983) era nepotul de frate al lui Aurel Cosma, fruntaș al mișcării naționale a românilor b_n țeni împotriva stăpînirii austro-ungare și primul prefect român al județului Timiș-Torontal după Mare Unire de la 1 Decembrie 1918¹.

El a participat, ca delegat din partea G_rzilor Naționale Românești, la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, din 1 Decembrie 1918, unde a votat, alături de ceilalți delegați din Banat și Transilvania, unirea celor două provincii românești cu patria-mamă, România².

El a început studiile la Timișoara, le-a continuat la Arad și, apoi, la Paris, unde și-a susținut și doctoratul în științe juridice și economice. După terminarea studiilor, a revenit la Timișoara, reședința județului Timiș-Torontal, a intrat în politica militantă, a deținut trei mandate parlamentare, ca deputat liberal, a fost – o perioadă – secretar al Camerei Deputaților, membru în Comisia de Politică Externă a acesteia și membru în Comisia Interparlamentară a României, în care calitate a fost, în 1936, printre fondatorii organizației internaționale Mica Antantă Parlamentară³.

Printre preocupările sale intelectuale au fost și cele de istorie culturală. În cadrul acestora s-au situat și cele referitoare la relațiile româno-italiene. În acest sens, cîrturarul b_n țean a publicat o carte, mai întâi în limba italiană și, apoi, în limba română. Ediția italiană, apărută în octombrie 1939, are ca titlu „Tracce di vita

* Aurel Cosma junior s-a născut la 25 martie 1901, în Timișoara. La vârsta de 6 ani, a rămas orfan de tată și a fost înfiat de către unchiul său, avocatul Aurel Cosma (1867-1931), el adăugându-și, în unele publicații, și cognomenul de Junior, dar cele două scrieri despre urmele italienilor în Banat le-a semnat doar Aurel Cosma. A urmat liceul la Timișoara și, apoi, Institutul Pedagogic din Arad, a urmat cursurile Facultății de Drept din București (1919-1922) și le-a continuat la Paris (1924-1926), unde, în anul 1926, și-a susținut doctoratul în științe juridice și economice cu teza „La Petite Antante” („Mica Antantă”), pe care a și publicat-o. A debutat, în activitatea politică, în anul 1927, când a fost ales deputat pe lista P.N.L.-ului, fiind, la vârsta de 26 de ani, cel mai tânăr parlamentar din România de până atunci. A mai fost parlamentar în anii 1933-1937, deținând și funcția de secretar al Camerei Deputaților și membru în Comisia de Politică Externă. A participat, în această calitate, la mai multe reuniuni interparlamentare (1935-Istanbul, Geneva și Bruxelles; 1936-Nisa și Budapesta; 1937-Roma și Paris). În calitate de membru al Comisiei Interparlamentare, care-și avea sediul la Bruxelles, a participat la conferințe interparlamentare pe teme comerciale de la Belgrad-1934, Londra-1935, București-1936, Paris-1937. Începând cu 1 martie 1943 a deținut funcția de consilier ministerial pe lângă Ministerul Propagandei, fiind șef al Resortului Presei Străine. Această funcție și faptul că a publicat, în 1941, lucrarea „România în noua ordine europeană”, tradusă în mai multe limbi, a făcut să fie inclus în lotul ziariilor condamnați de un așa-numit Tribunal al Poporului, instituit de comuniști și, prin sentința din 4 iulie 1945, a fost condamnat la închisoare pe viață în contumacie și degradare civică pe timp de 10 ani. A trăit în ilegalitate, ascunzându-se în zona Sibiului sub numele de Ilie Pop, până în 19 august 1960, când a fost arestat în zona Eforie, din Dobrogea. Aurel Cosma jr. a fost eliberat din închisoare pe data de 28 iulie 1964, când au fost amnistiați toți deținuții politici. S-a întors la Timișoara, unde, după 1964, a obținut așa-numitul drept de semnătură. Ca om de cultură și jurnalist, în anul 1923 a fost director al săptămânalului liberal „Nădejdea” din Timișoara, director al revistei și editurii „Luceafărul” (1935-1937), pe care a cedat-o Regionalei B_n țene a ASTREI, al cărei vicepreședinte a fost, răspunzând de cultură, încă de la înființarea acesteia, în 1937. A fost ales în funcția de vicepreședinte al Sindicatului Ziaristilor Profesioniști din Banat și vicepreședinte al Federației Naționale a Presei din Provincie. După 1964 și-a reluat activitatea culturală, publicând în revista „Mitropolia Banatului” (azi „Altarul Banatului”), în revista „Orizont” și în ziarurile „Drapelul roșu”, „Neuer Banater Zeitung”, „Szabad Szó” și în săptămânalul „Banatske Novine” din Timișoara. Tot după 1964 a fost primit în Uniunea Scriitorilor din România, beneficiind și de un ajutor social de la Fondul Social al acesteia. În 1970 a fost coautor la „Monografia Institutului Politehnic din Timișoara”, iar în 1977 și-a apărut, la Editura Facla, lucrarea „Prin Timișoara de alt dat” (vezi Aurel Turcu, *Aurel Cosma junior (1901-1983). Precizări biografice*, în „Șapte personalități bănățene. Contribuții documentare”, Editura Orizonturi Universitare, Timișoara, 2008, pp. 135-139 și o evocare din același volum, intitulat „Popasul lui Alexandru Ioan Cuza în ora”, în „Pagini despre Banat”, coordonatori: Diana Dincă, Mihai Ciucur, Editura Marineasa, Timișoara, 2011, pp. 92-96).

¹ Date despre Aurel Cosma vezi la Vasile Duda, *Aurel Cosma, 1867-1931*, Editura Mirton, Timișoara, 1998, pp. 73-85.

² Radu Pîrșu, *Mișcarea națională a românilor din Banat și unirea Banatului cu România*, Editura de Vest, Timișoara, 1993, p. 117.

³ Aurel Turcu, *op. cit.*, pp. 139-175.

italiano nel Banato” și a fost publicat la Editura Institutului de Cultură Italiană din România, Filiala din Timișoara, cu o prefață de Silvio Guarnieri, directorul Filialei⁴.

Ediția în limba română, intitulată „Reminiscente italo-bănățene”, a fost tipărită la aceeași editură, în luna noiembrie aceluși an, dar fără postfața lui Silvio Guarnieri⁵.

Cartea, scrisă într-un stil mai mult cultural decât științific, autorul fiind jurist de profesie și practicând – în unele perioade – avocatura⁶, debutează printr-un „Cuvânt de închinare”, datat 8 noiembrie 1939. În acest cuvânt, autorul afirmă: „Închin aceste pagini amintirii acelor italieni care, prin truda și jertfa lor, au contribuit la truda și la jertfa Banatului. Atât în vremuri de război, cât și în timpuri de pace, Roma străbună și-a trimis fiii și pe pământul provinciei noastre, ca, alături de neamul românesc, să lupte și să muncească pentru gloria latinității și a civilizației. Faptele lor se înalță din adâncimea trecutului, ca o dăruire care luminează calea consolidării prieteniei dintre țările noastre. Legătura care există între poporul român și cel italian depășește, peste vremuri și peste distanțe, orice orânduire de ordin geografic sau politic. Ceea ce ne unește pe noi de Italia nu este o simplă curtoisie diplomatică și nici o relațiune de vremelnice interese sau cuceriri de echilibru internațional. Între noi nu este numai o intimă și sinceră amiciție, ci, mai presus de orice, o incontestabilă și bună fraternitate. Pe noi ne leagă imperatiile legii sângelui, precum și porunca sufletului nostru, în care bate pulsația latină. Actul de naștere al națiunii noastre stă ca o mărturie, de două ori milenară, în Forul lui Traian din Roma, iar marmura Columnei, în care sunt gravate momentele zămisirii noastre din biruința și din împământuirea romană, este – pentru noi – izvorul de conduită sufletească, pe care ne-o comandă această origine. Din această muncă și din acest trecut ne tragem îndemnuri de muncă, de gândire și de simțire. Să dăm pildă cronicarilor de mâine ca să poată pomeni, cu strălucire, despre epoca noastră, în care se cimentează, pe baze solide și sincere, trainica legătură dintre România și Italia”⁷.

După cum se observă încă din „Cuvântul de închinare”, se mărește mult pe legăturile româno-italiene, tocmai după începerea celui de-al doilea război mondial, la 1 septembrie 1939, când România a fost proclamată, de către guvernul său, ca țară neutră⁸.

În același timp, erau în curs de reluare relațiile politice româno-italiene, după ce, în anul 1926, a fost încheiat un tratat de alianță între cele două țări⁹, valabil până în 1934, când dictatorul fascist italian Benito Mussolini a refuzat să-l mai prelungească¹⁰.

În introducerea, Aurel Cosma jr. a insistat asupra legăturilor permanente româno-italiene, indicând Banatul ca și nod al căilor de penetrație a culturii italiene pe teritoriul românesc. Autorul mai subliniază că nu se va ocupa, în carte, de toate reminiscentele italiene, care s-au încadrat în cultura Banatului, ci numai în trei domenii de activitate, în care s-au remarcat cei veniți aici: militar, religios și colonizator¹¹.

Primul capitol evidențiază urmele culturale italice preistorice din Banat, care datează, în viziunea sa, de la începutul mileniului I a.Chr., când pe aici s-a desfășurat comerțul cu vase de bronz produse în regiunea italo-venetă. În Banat, reliefează autorul, era centrul de desfacere al acestora, „și de aici se răspândeau spre nord, în părțile Mureșului, Crișurilor și Someșului, până în inima Daciei”¹².

Se mai afirmă că aceste raporturi comerciale au dus la un tip de fuziune între creațiile culturale ale dacilor bănățeni și între cele importate din Italia, numeroase motive de ornamentație care se aflau pe obiectele aduse din nordul Mării Adriatice se regăseau pe vasele de teracotă făcute de meșterii din Banat. Sunt date, ca exemple, descoperirile de obiecte de aur de la Căranți, Beba Veche, dar, mai ales, cele de la Firiteaz. Relativ la acesta, autorul afirmă că „prezintă mai multe tipuri de ornamentație, dintre care modelul de brățară cu stilizări spirale la cele două capete este de factură etruscă, văzându-se exemple similare și la

⁴ Aurel Cosma, *Tracce di vita italiano nel Banato. Con una nota di Silvio Guarnieri*, Edizione dell'Istituto de Cultura Italiana in Romania, sezione di Timișoara, 1939, 67 p.

⁵ Idem, *Reminiscente italo-bănățene*, Editura Institutului de Cultură Italiană din România, Secțiunea Timișoara, 1939, 45 p.

⁶ Aurel Turcu, *op. cit.*, p. 241.

⁷ Aurel Cosma, *Reminiscente...*, pp. 6-7.

⁸ Gheorghe Buzatu, *România și războiul mondial din 1939-1945*, Centrul de Civilizație Europeană, Iași, 1995, p. 7.

⁹ Eliza Campus, *Din politica externă a României. 1913-1947*, Editura Politică, București, 1980, pp. 281-282.

¹⁰ *Ibidem*, p. 285.

¹¹ Aurel Cosma, *Reminiscente...*, p. 10.

¹² *Ibidem*, p. 11.

Muzeul de la Villa Giulia, din Roma”¹³. Într-adevăr, după cum se exprimă istoriografia română contemporană, au existat importuri de produse din Italia în epoca pre-romană¹⁴.

Aurel Cosma mai afirmă, în acest capitol, că examinarea temeinică și prealabilă a topografiei arheologice din acele timpuri ar putea indica diverse locuri pentru alte scopuri, care s-a scoat la lumină noaptea și prețioase comori¹⁵.

Capitolul dedicat cuceririi Daciei de către romani prezintă relațiile dintre Italia și strămoșii noștri daci, când, după cum afirmă autorul, s-a stabilit cea mai trainică legătură între Italia și provincia nouă cucerită. Se mai subliniază faptul că, cu mult timp înainte de începerea pregătirilor pentru acel moment, Banatul era romanizat în cea mai mare parte, sub influența comercianților și meșteșugarilor care veneau din Italia, pentru ca să-și vândă produsele sau să-și pună munca și priceperea în slujba operei de construcție. Este reliefat și faptul că în Banat s-au concentrat forțele romane și aici au fost elaborate planurile bătăliilor finale¹⁶.

În Banat – arată autorul – procesul de romanizare a fost mai intens și mai radical decât în alte părți ale imperiului și pentru că autoritățile biruitoare s-au bucurat de întregul concurs al populației autohtone, care a înțeles menirea istorică și civilizatoare a coloniștilor. „Din această uniune daco-romană s-a născut națiunea română, a cărei leagăn de dezvoltare îi avea suportul de vitalitate tocmai pe aceste meleaguri bătrâne. Această nouă națiune, încă din timpul dominației romane, își primește formele etnice de popor român, dezvoltându-se în cadrul unei vieți independente, cu limbă și cultură proprie, având deja bine stabilite perspectivele aspirațiilor ei, când armata și autoritățile administrative ale imperiului roman au fost nevoite să se retragă după o scurtă pănă de vreo 170 de ani aici în Banat, poporul român se consolidase deja în existența sa națională”¹⁷.

În același timp, se releva existența creștinismului în Banat încă înainte de retragerea aureliană „ceea ce însemna că, odată cu formarea națiunii române (poporul român – *n.n.*), ea și-a adaptat sufletul pe fundamentul dogmelor moralei creștine. Zidurile de temelie ale unor biserici străvechi, construite după metoda și planul arhitectonic roman, care au fost dezvoltate de sub coaja pământului, ne-au înfrățit câteva centre, destul de sugestive, despre viața creștină din Banat... Un lucru rămâne, însă, cert, că la venirea Ungurilor, poporul român ducea, de mult, o viață națională și creștină pe plan bănețean”¹⁸.

Banatul a fost, după cum afirmă autorul, și centrul de difuzare a misionarismului catolic italian spre Câmpia Pannoniei. De la Cenad, din nordul Banatului, a început apostolatul episcopilor italieni în această zonă. Gerardo Sagredo a fost cel dintâi și cel mai însemnat episcop italian cunoscut de unghuri pe care i-a creștinat, în timpul lui Ștefan I, devenit, după creștinare, „cel Sfânt”. Gerardo de Sagredo a fost numit, de către maghiari, Sfântul Gellert¹⁹. El poate fi considerat ca promotor al catolicismului în Banat, pentru că la începutul secolului al unsprezecelea, românii erau singurii locuitori creștini ai Banatului, iar bisericile lor ortodoxe aparțineau de jurisdicția spirituală a mitropolitului din Vidin²⁰.

Românii aveau și o mănăstire, cu numeroși clugari, închinată Sfântului Ioan Botezătorul. Mănăstirea a fost ridicată în vechiul oraș Morisena, în comuna Cenadul Mare de astăzi, situată în nordul părții din fostul comitat Torontal, care a revenit – prin Conferința Păcii de la Paris (1919-1920) – României și care era, pe atunci, sub protecția ducelui Ahtum, care stăpânea tot Banatul²¹.

Regele Ștefan al Ungariei, după lupte crâncene, a cucerit ducatul lui Ahtum, prin trdarea unui conducător militar al acestuia, numit Cenandinus, care a primit, pentru fapta sa, ducatul astfel cucerit, iar capitalei Morisena i s-a dat numele Cenad, după numele său²².

Conducătorul maghiarilor, ca o recunoștință adusă divinității, a fondat o dieceză catolică pe locul fostei mănăstiri ortodoxe românești, numindu-l, ca episcop, pe Gerardo Sagredo, cu misiunea de a converti la catolicism populația maghiară venită în Banat²³.

¹³ *Ibidem*, p. 12.

¹⁴ Academia Română, *Istoria românilor*, vol. I (Moștenirea timpurilor îndepărtate), coordonatori: acad. Mircea Petrescu-Dâmbovița, Alexandru Vulpe, Editura Enciclopedică, București, 2001, pp. 772-773.

¹⁵ Aurel Cosma, *Reminiscențe...*, p. 13.

¹⁶ *Ibidem*, p. 14.

¹⁷ *Ibidem*, p. 15.

¹⁸ *Ibidem*, p. 16.

¹⁹ *Ibidem*, p. 17.

²⁰ Radu Păiușan, Ionel Cionchin, *O istorie a românilor din nord-estul Serbiei*, ediție revăzută și adăugită, Editura Eurostampa, Timișoara, 2005, pp. 123-126.

²¹ Aurel Cosma, *Reminiscențe...*, p. 17.

²² *Ibidem*, p. 18.

Gerardo de Sagredo era originar din Veneția, provenind dintr-o veche familie de patricieni, înrudit cu dogele Veneției, Pietro Catranigo și care își făcuse studiile superioare la Bologna²⁴. El și-a stabilit reședința la Morisena, unde și-a început activitatea pastorală catolică, zidind o biserică în locul celei de rit ortodox, aducând, pentru construirea acesteia, meșteri din Italia²⁵.

Dar, după cum subliniază Aurel Cosma, rolul lui nu s-a limitat numai la viața spirituală a populației bănățene, ci a fost profesor de drept și om de mare autoritate, a contribuit foarte mult la ridicarea culturală și administrativă a Banatului. Dar, după moartea lui Ștefan cel Sfânt maghiarii au revenit la păgânism și au început prigoana împotriva creștinilor. Sf. Gerard a fost nevoit să se refugieze și a fost martirizat în anul 1046, în dreptul dealului de la Buda, care-i poartă numele, ungurii păgâni lapidându-l și străpungându-i pieptul cu o lance²⁶. Dar, pe jertfa lui s-a răspândit, apoi, catolicismul în Banat, el, împreună cu anturajul său de preoți italieni, au fost primii misionari catolici aici și, dintre urmașii săi episcopi, mulți au fost italieni, la fel ca și preoții, care au venit din Italia sau își făcuseră studiile la Roma, asigurând legătura permanentă între Banat și cultura italiană²⁷.

În pe terenul militar au existat legături între Banat și Italia. Acestea au fost, mai ales, în timpul războaielor antiotomane, când „numeroși italieni și-au dat sufletul și și-au vărsat sângele pentru eliberarea acestei provincii de teroarea semilunei anticreștine. Desigur că substratul moral și sentimental era de ordin religios. Înfrățirea lor, însă, cu acest pământ, a lăsat impresiuni și neuitate reminiscențe de nobile și grandioase eforturi”²⁸.

În vechimântul militar și disciplina ostășească a atras mulți ofițeri și aristocrați străini, care și-au făcut stagiul de perfecționare în Italia. La Milano și-a făcut educația militară și comitele român al Banatului, Iancu de Hunedoara. Acesta a studiat arta militară timp de 2 ani, sub comanda ducelui Philip Visconti. „Bătăliile duse împotriva turcilor, la mijlocul secolului al XV-lea²⁹ și victoriile sale pentru mântuirea creștinismului în Banat purtau timbrul sufletesc al sentimentelor italo-române, animate de marea credință în legea lui Hristos. În cursul acestor lupte s-au contopit, în vălul jertfelor eroice, cele două suflete, ale Românilor și ale clericilor italieni, cari, în frunte cu Ioan de Capistrano, au pornit, și ei, în luptă alături de națiunea română, ca să nu împiedice pe turci în tentativa lor de a supune provincia Banatului, pe care o considerau poarta de intrare spre apus”³⁰.

În cadrul acestor lupte, Iancu de Hunedoara și-a dat viața. În august 1456, la Zemun, după ce-i învinsese pe otomani la Belgrad³¹. Dar Banatul continua să fie teatrul războaielor dintre Imperiul Habsburgic și cel Otoman, fiind, după cum scrie Aurel Cosma jr., „teatrul cruciadelor purtate pentru zdrobirea semilunei”³².

În această luptă, pe lângă românii autohtoni, au participat și numeroase regimente, recrutate – în mare parte – din italieni și spanioli. În aceste lupte, cel mai mare a fost numărul generalilor italieni care s-au distins la comanda unităților militare creștine. „Pământul Banatului a fost sfințit de sânge italian, care s-a vărsat alături de cel românesc. Din cheagul lui, sacru și comun, absorbit pentru vecie de solul acestei antice provincii romane, se desprind tainice realizări de nepuizabile simțiri italo-române”³³.

Au avut loc lupte importante în jurul cetăților bănățene Timișoara și Lipova. Deși, în 1551, cele două cetăți au fost recâștigate de către imperiali, cu ajutorul italienilor conduși de Sforza Pallavicini și de generalul Castaldo, totuși, în 1552, otomanii au pus stăpânire pe Banat, pe care l-au stăpânit timp de 164 de ani, populația autohtonă – compusă, în majoritate, din români – fiind supusă diverselor asupriri³⁴.

Peste mai bine de un secol, când au început, din nou, războaiele austro-turce, alți doi mari comandanți italieni, generalul Caprara și contele Marsigli, au venit pe pământul Banatului. „Pentru ei, mobilul sufletesc al acestor întreprinderi militare nu era de a-l servi pe împăratul Leopold, ci dorința de a

²³ Radu Puiu an, Ionel Cionchin, *O istorie a românilor din Ungaria*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2003, pp. 131-134

²⁴ Aurel Cosma, *Reminiscențe...*, p. 18.

²⁵ *Ibidem*, p. 19.

²⁶ *Ibidem*, p. 20.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*, p. 21.

²⁹ Vezi Camil Mureșan, *Iancu de Hunedoara*, Editura Militară, București, 1976, pp. 18-68.

³⁰ Aurel Cosma, *Reminiscențe...*, p. 23.

³¹ Camil Mureșan, *op. cit.*, p. 125.

³² Aurel Cosma, *Reminiscențe...*, p. 23.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*, p. 24.

mări prestigiul și puterea sacralului imperiu roman (Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană – *n.n.*)³⁵. Amândoi, la Caprara, la Marsigli, erau descendenți ai unor vechi familii nobile din Bologna. Generalul Enea Silvio Caprara, cu o bogată experiență militară, era fiul contelui Massimo, a venit în Banat în 1865, când a izbucnit noul război austro-turc. Aici a comandat, cu succes, mai multe ofensive, reușind să recâștige o parte din teritoriile pierdute în favoarea otomanilor³⁶.

La rândul său, contele Luigi Fernando Marsigli, pe lângă calitățile militare dispunea și de vaste cunoștințe politice, științifice și organizatorice. Petrecând mulți ani în Banat, s-a legat sufletește de această provincie nu numai prin bătăliile câștigate, ci și prin planurile de construcții strategice, dar și prin informațiile scrise, pe care le-a lăsat posterității. Despre Banat se găsesc multe date în lucrările sale, publicate în limba italiană sau franceză. La fel, autobiografia sa, relevă Aurel Cosma, este un izvor istoric pentru care studiază istoria acestei vechi provincii românești³⁷.

Din lucrările cartografice ale contelui Marsigli se dispune de câteva imagini geografice despre Banat, de la sfârșitul secolului al XV-lea, mai ales despre bazinul dunărean, iar în desenele care îl ilustrează conțin informații interesante de ordin etnografic și militar. El a făcut și lucrări tehnice de teren, de delimitare între Imperiul Habsburgic și cel Otoman, după cum se stabilise de către pacea de la Karlowitz (1699)³⁸.

Aurel Cosma jr. consideră că Banatul a rămas scut după pacea de la Passarowitz, când turcii au fost alungați din Banat³⁹. Cel care i-a înfrânt pe otomani, Eugeniu de Savoia, i-a încredințat contelui Mercy reorganizarea și administrarea provinciei. Pentru aceasta, aici au fost aduși mulți arhitecți, industriași și comercianți, care, împreună cu italienii stabiliți în Banat, făceau, aici, o provincie prosperă. Germanii, fiind agricultori, s-au stabilit la sate, iar italienii, ocupându-se și mai mult cu industria și comerțul, s-au stabilit în orașe. Putem zice că renașterea Banatului se datorește, în covârșitoare parte, brațelor neobositoare și geniului italian⁴⁰.

Contele Mercy a început repopularea satelor pierdute și înființarea de noi localități, prin colonizări de italieni, germani, francezi și spanioli⁴¹.

Nu se poate preciza, sublinia Aurel Cosma, numărul coloniștilor după locul lor de origine. În general, din alsacieni a rezultat populația șvabilor din Banat, iar dintre italieni au rămas foarte puțini, datorită izbucnirii unui nou război antiotoman, iar alții au murit de ciumă și de alte boli, datorate climei insalubre, iar puștinii supraviețuitori s-au contopit cu populația autohtonă⁴².

O colonie de italieni s-a format în comuna Căran, care a fost numită Mercydorf, după numele contelui Mercy. Au mai fost fondate colonii italiene și în satele din jurul Ciacovei, apoi, la Moldova Nouă, Ghiroda, Omor (azi Rovinița Mare), Mehala, Freidorf, etc. Acestea au fost aduși, în deosebi, din nordul Italiei, pentru a introduce – în Banat – creșterea viermilor de mătase și cultivarea orezului⁴³.

Italianii au stabilit centrul manufacturilor de mătase în cetatea Timișoarei, în suburbia numită Fabric. Strada Măntășari, care există și azi, era locuită de italieni, care au plantat-o cu duzi, aceștia ocupându-se cu producerea gogoșilor de viermi de mătase pentru manufacturile pe care le-au înființat, după modelul italian din nordul peninsulei⁴⁴.

Cel care a venit în Banat, în fruntea coloniștilor italieni, a fost abatele Clemente Rossi, originar din orașul Mantova. Acesta a scris chiar două cărți despre Banat, conținând multe elemente interesante: „De Itorum in Banatua existentium, origine et parohiae erectionem narato” și „Catalogus Itorum in Banat resistantium”⁴⁵.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*, p. 25.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*, p. 26, pentru această pace vezi I.D. Suci, *Unitatea națională. Contribuții istorice bănățene*, ed. a II-a revizuită, Editura de Vest, Timișoara, 2003, p. 50.

³⁹ Pentru această pace vezi I.D. Suci, *op. cit.*, p. 53.

⁴⁰ Aurel Cosma, *Reminiscențe...*, p. 27.

⁴¹ Aurel Țintă, *Colonizările habsburgice în Banat. Contribuții istorice, 1716-1740*, Editura Facla, Timișoara, 1972, pp. 83-135.

⁴² Aurel Cosma, *Reminiscențe...*, pp. 28-29.

⁴³ *Ibidem*, p. 29 și Aurel Țintă, *op. cit.*, pp. 136-138.

⁴⁴ Aurel Cosma, *Reminiscențe...*, p. 30.

⁴⁵ *Ibidem*.

Acesta a fost fondatorul comunității italiene din Cărați, districtul Timiș, și primul ei paroh, și directorul tuturor întreprinderilor de mătase din provincie, pe care le îndruma și controla. Duzii erau plantați de-a lungul străzilor și drumurilor din tot Banatul, iar rezultatul producției a determinat noi colonizări de italieni și extinderea acestor plantații. Datorită importanței lor pentru producerea mătăsii, contele Mercy a introdus chiar pedeapsa cu moartea împotriva celor vinovați de distrugerea duzilor. Aceasta s-a și aplicat, pedeapsa capitală având loc unde s-a petrecut fapta⁴⁶.

Calitatea mătăsii manufacturate la Timișoara a determinat ca ea să fie vândută în diverse țări din Europa și să fie folosită și de Casa Imperială de la Viena. Dar cele dintâi produse din mătase au fost întrebuințate pentru scopuri ecleziastice⁴⁷.

Dar, pe lângă producerea mătăsii, italienii au fondat – în suburbia Fabric – și alte manufacturi, cum au fost țesătoriile de textile, atelierile pentru prelucrarea lânei, o moară de ulei și o manufactură de hârtie. De altfel, mulți meșteri italieni – reliefa Aurel Cosma – s-au așezat în diverse localități bănățene, alăturându-se meseriașilor români autohtoni, care aveau, aici, o tradiție corporativă încă din vremea premergătoare ocupației otomane⁴⁸.

În același sens, românii autohtoni au învățat, de la coloniștii italieni, noile metode din viticultură, aceștia făcând numeroase plantații de viță-de-vie, mai ales în regiunile Lugojului și ale Vârșetului, acesta din urmă aflându-se, astăzi, în Serbia⁴⁹.

Dar cea mai răspândită și intensă preocupare a fost cultivarea orezului, care s-a extins pe un plan extrem de întins, făcându-se însuși mănări în zona multor sate, orezurile devenind întreprinderi foarte rentabile. Coloniștii italieni, proveniți din orașul Milano, au făcut un adevărat model de orezărie în comuna Ghiroda, de lângă Timișoara⁵⁰.

Au mai venit, în Banat, numeroși arhitecți și tehnicieni italieni, care au realizat, aici, opere monumentale⁵¹. Au fost ridicate catedrale și biserici, cazarme și spitale, edificii publice pentru comandamentele militare și edificiile administrative, primăriile și colii în diferite orașe și comune ale Banatului, majoritatea fiind proiectate și construite de ingineri și meșteri italieni⁵².

O altă realizare a constructorilor italieni a fost canalizarea și alimentarea cu apă a orașului Timișoara, realizând o moară și o instalație mecanică pentru scoaterea și epurarea apei din râul Bega, canalizând-o subteran, apoi în toate direcțiile orașului. Dar cea mai însemnată realizare a italienilor a fost canalizarea și curățarea unei noi albie a râului Bega, transformându-l într-un mijloc de transport util și ieftin, pe atunci, mai ales pentru lemnul de construcție și de foc, care se aducea din zonele împădurite ale Banatului. La fel de importante au fost și lucrările meșterilor italieni de desecare a mlaștinilor, transformându-le în pământuri productive și eliminând cauzele principale ale climei insalubre⁵³.

Chiar dacă, afirma autorul, „Nu este locul aici ca să înțir toate eforturile depuse de munca și geniul italian pentru ridicarea și prosperirea Banatului. Totuși, din examinarea, chiar fragmentară, a realizărilor amintite, putem trage concluzia că poporul italian a fost un factor hotărâtor în străduințele de renaștere și de progres ale provinciei Banatului”⁵⁴.

Profilându-se un nou război austro-turc, după două decenii de muncă pașnică și roditoare, coloniștii italieni au început să-și lichideze afacerile. Dacă coloniștii germani erau atașați, ca și românii autohtoni, de pământul pe care-l munceau, nu puteau pentru și aceste locuri, coloniștii italieni – în cea mai mare parte meșteșugari, industriași și comercianți – dispuneau de mai multă mobilitate și puteau, mai ușor, să părăsească provincia. Aceasta – sublinia Aurel Cosma – a fost explicația plecării coloniștilor italieni⁵⁵. Dar, în 1738, armatele otomane au trecut Dunărea și doreau să recucerească Banatul⁵⁶.

În data aceasta s-a manifestat eroismul italian. Astfel, în castelul din Mehadia, armata de sub comanda conțelui Piccolomini a rezistat inamicului, iar maiorul Miseroni și-a pierdut viața în luptele pentru

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 31.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 32.

⁴⁹ Radu Puiu an, *op. cit.*, pp. 187-188.

⁵⁰ Aurel Cosma, *Reminiscențe.....*, p. 32.

⁵¹ Aurel Țintă, *op. cit.*, pp. 125-128.

⁵² Aurel Cosma, *Reminiscențe.....*, p. 32.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 34.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 35.

⁵⁶ Vasile V. Muntean, *Contribuții la istoria Banatului*, f.e., Timișoara, 1990, pp. 135-137.

ap rarea fortului Elisabeta. Dar atacurile otomanilor au fost respinse de regimentele de cavalerie conduse de contele Filippi. De abia în septembrie 1739 luptele s-au terminat, încheindu-se pacea de la Belgrad, care a adus o epoc de lini te în Banat⁵⁷.

Atunci, manufacturile de m tase i-au reînceput activitatea, tot sub conducerea abatelui Rossi, iar italienii care au r mas pe loc, înfruntând privațiunile războiului, și-au continuat activitatea în diferite ramuri economice⁵⁸. În s , mulți dintre ei au fost decimați de ciuma care a lovit provincia în anii 1738-1740⁵⁹.

Dup încheierea p cii cu turcii și încetarea epidemiei de ciumă au fost aduși alți meșteri italieni, pentru exploatarea minelor de plumb, fier, cupru și de argint din jurul orașului Oravița, din districtul Caraș. În memoria colectiv , afirma Aurel Cosma, se mai p stra amintirea acestora, care i-au înv țat pe români me te ugul mineritului⁶⁰.

Datorit deselor epidemii, autorit țile au luat măsuri pentru purificarea aerului, trecându-se la desecarea mlaștinilor, fiind desființată chiar faimoasa orezărie de la Ghiroda, iar vechii coloniști italieni au fost mutați în hotarul comunei Omor, unde au continuat să cultive orezul, care era produs la un preț mai ieftin decât în Italia. Aceasta s-a f cut pentru c aerul din jurul Timi oarei s nu mai fie infectat de mirosul terenurilor cultivate cu orez⁶¹.

Participarea activ a italienilor la dezvoltarea i înflorirea Banatului s-a mai desf urat sub guvernarea baronului Iosif de Brigido, care a fost numit la conducerea provinciei în anul 1774. Acesta a fost numit dup ce împ ratul Iosif al II-lea s-a convins personal, cu ocazia vizitei sale în Banat, despre necesitatea lu rii unor m suri urgente pentru fortificarea i refacerea hotarelor sudice ale imperiului. Brigido l-a adus aici pe Francesco Griselini, originar din Veneția, care, în decursul a patru ani (1774-1777), a c l torit prin Banat i prin satele lui și a luat notițe, și a desenat prima hartă geografică completă și detaliată a acestei provincii. În viziunea lui Aurel Cosma, lucrarea lui Griselini, scris în limba italian i german „constituie, pentru noi, o cronic fidel a vremii aceleia despre care, altminteri, prea puține informațiuni am fi avut”⁶².

Pe parcursul cercet rilor sale, dup cum a m rturisit în lucrarea sa⁶³, a fost surprins – în mod pl cut – s g seasc în Banat o populație care vorbea o limb atât de asem n toare cu cea italian i care- i avea originea tot la Roma, ca și națiunea italiană. El a studiat și descris – în cartea sa – în mod am nunțit viața și obiceiurile poporului român. „De aceea, pentru Românii b n țeni, cartea lui Griselini nu este numai o cronic autentic , cu date istorice i etnografice, ci este i o impresionant afirmare a leg turii italo-române, care i-a aflat expresia în toate timpurile”⁶⁴.

În continuare, Aurel Cosma a f cut o prezentare a vieții lui Griselini pân la decesul s u, la Milano, în 1783⁶⁵. Cartea a ap rut aproape simultan, fiind publicat în limba italian , la Milano, i, apoi, traducerea la Viena, în limba german ⁶⁶.

Lucrarea lui Aurel Cosma junior cuprinde i un capitol de încheiere, în care autorul relev c nu mai vrea s o completeze cu alte am nunte din viața și activitatea italienilor din Banat, rezultând, suficient din cele scrise, c „leg tura între poporul nostru (populația – *n.n.*) din Banat și națiunea italiană a existat întotdeauna, iar cultura adus din Italia a g sit, aici, un teren fecund de afirmare”⁶⁷. Autorul continu , afirmând c „ast zi, când depan m firul istoriei ca s brod m, din el, icoanele relațiilor noastre din trecut, a trebuit s le d m acestor imagini, scumpe i nepieritoare, toat importanța și splendoarea, ca, pe fondul lor, s imprim m noua unire de gândire și simțire italo-român ”⁶⁸.

Se observ , din acest capitol de încheiere, inten ia lui Aurel Cosma junior de apropiere fa de Italia, fapt care era în aten ia, înc din ultimele luni ale anului 1939, i a diploma iei române ti, care, de i izbucnise

⁵⁷ Aurel Cosma, *Reminiscente...*, p. 35.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 36.

⁵⁹ Pentru aceasta vezi dr. Nicolae Ilie iu, *Timișoara. Monografie istorică*, vol. I, Timi oara, f.e., 1943, pp. 87-91.

⁶⁰ Aurel Cosma, *Reminiscente...*, p. 37.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² *Ibidem*, p. 38.

⁶³ Francesco Griselini, *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*, prefață, traducere și note de Costin Fene an, ed. a II-a, rev zut , Editura de Vest, Timi oara, 2006, 315p. + hart .

⁶⁴ Aurel Cosma, *Reminiscente...*, p. 38.

⁶⁵ *Ibidem*, pp. 40-41.

⁶⁶ Vezi Francesco Griselini, *op. cit.*, p. 11.

⁶⁷ Aurel Cosma, *Reminiscente...*, p. 42.

⁶⁸ *Ibidem*.

cel de-al doilea război mondial, dorea să inițieze „un bloc al statelor neutre din sud-estul Europei”, alianță care trebuia să privească și Italia⁶⁹.

În economia lucrării este cuprinsă și o bibliografie finală, în limbile română, italiană, latină, germană, franceză și maghiară. Dintre marii istorici și lingviști sunt citați: Vasile Pârvan, Grigore Tocilescu, Nicolae Tincu-Velea, Ramiro Ortiz, Carlo Tagliavini, etc.⁷⁰

În varianta italiană, Silvio Guarnieri subliniază că „Studiul de față, prescurtat și adaptat în acest scop, a fost rostit la Timișoara pe data de 24 octombrie 1939, în cadrul conferinței de inaugurare a Cursurilor de limbă și cultură a Institutului de Cultură Italiană, secția locală, în România”⁷¹.

Silvio Guarnieri, după ce a reliefat că Banatul era o țară senină și idilică, avea o istorie aventuroasă, plină de invazii, de lupte, de devalizări și de masacre. „Astfel de caracteristic de zonă de frontieră (romană – n.n.) îi revine din perioada cuceririlor și nici nu au pierdut-o de atunci. Ceea ce noi, de obicei, considerăm civilizație occidentală apuseană, în acea perioadă până la această limită extremă și care îi aduce propriul mod de organizare, propria limbă, obiceiuri, pe care populația indigenă a acceptat-o și pe care le-a marcat, cu amprenta sa, a a cum s-a întâmplat în orice imperiu, conservând ceea ce posedă mai nativ și vital, pentru o adaptare reciprocă, cu o fuziune de elemente departe de forma de acceptare pasivă și superficială, atât cât s-a formează, în 170 de ani de dominație romană, o echipă de durată, pe care, secole la rând, influențele diferite nu au reușit să le teargă”⁷².

El mai subliniază tenacitatea țărânului aflat în permanentă luptă cu pământul, spre deosebire de locuitorii orașelor, care sunt predispuși la schimbare. „Din acest motiv, limbajul român s-a menținut în ceea ce privește baza derivată din latină, mult mai aproape de aceasta decât au făcut-o italiana sau franceza, din acest motiv ea se aseamănă mai mult cu vreun dialect dintr-o regiune rurală septentrională și centrală, decât cu limba literară cea mai pură. Iar astfel de diferențe de evoluție în limbaj corespunde la cea mai complexă, a obiceiurilor, a tradițiilor”⁷³.

În concluzie, cartea lui Aurel Cosma junior, atât ediția italiană, cu postfața a lui Silvio Guarnieri, cât și cea în limba română, este o pledoarie documentată despre evoluția relațiilor dintre cele două popoare, cel italian și cel român, cu accentul pe Banat, relații pe care le dorește continuate și dezvoltate.

ANEXĂ

Nota lui Silvio Guarnieri

Aceasta este o regiune vastă de țesătură fertilă, care se întinde până la ultimele ramificații ale Carpaților, aici-acolo în lăundu-se cu linii moi de ridicături de coline sau, dintr-o dată, însemnat de marginea cea mai întunecată a unei păduri dese; pământul răsturnat de plug este negru, iar străzile întortocheate sunt roșii, de la creta uscată la soare; când trece pe acolo un vehicul, lasă în urmă sa o dâră lungă de fum, care se ridică treptat și apoi, încet, în formă de arc, împins de briză, cade din nou pe câmpul verde; satele sunt construite departe unul de celălalt și puține case sunt răsfirate la rău, fapt pentru care cel torului îi este ușor să vadă, mai ales la marginea pădurilor, fazani de toate culorile care ies, încet, pe rând pentru a găsi ceva de mâncare, și iepuri de câmp, dar care, surprinse dintr-o dată, o iau la goană cu salturi mari.

O altă țară senină și idilică are o istorie aventuroasă plină de invazii, de lupte, de devastări și de masacre; popoare de toate rasele și toate proveniențele au trecut pe acolo, și-au stabilit permanența, au luptat între ele; cel ce se credea deja stăpân a fost înlocuit de cel următor care va fi sosit; armate ostile se năpustir, unul asupra celuilalt, înarmați cu aceeași voință de distrugere, de același fanatism; și, pentru multe lungi decenii, câmpurile așchiate de fertile au rămas necultivate și pustii, iar populația exterminată sau fugită, pentru a se adăposti în munții cei mai siguri.

Astfel de caracteristic de zonă de frontieră îi revine încă din perioada cuceririlor, și nici nu a pierdut-o de atunci. Ceea ce noi, de obicei, considerăm civilizație occidentală, ajunsese în acea perioadă până la această limită extremă și care îi aduse propriul mod de organizare, propria limbă, propriile obiceiuri pe care populația indigenă a primit-o/acceptat-o și pe care le-a marcat cu amprenta sa, a a cum s-a întâmplat în orice altă parte din imperiu, conservând ceea ce posedă mai nativ și vital, pentru o adaptare reciprocă, cu o fuziune de elemente departe de orice

⁶⁹ Academia Română, *Istoria românilor*, vol. VIII (România întreagă. 1918-1940), coordonator: prof. univ. dr. Ioan Scurtu, Editura Enciclopedică, București, p. 551.

⁷⁰ Aurel Cosma, *Reminiscențe...*, pp. 43-45.

⁷¹ Idem, *Tracce di vita Italiano nel Banato*, p. 66.

⁷² *Ibidem*, p. 56.

⁷³ *Ibidem*, p. 60.

form de acceptare pasiv și superficial, atât cât s formeze, în 170 de ani de domina ie roman , o echip a a de durabil pe care, secole la rând, influen ele cele mai diferite nu au reu it s le tearg /anuleze.

Civiliza ia superioar este absorbit de un popor primitiv, la nivelul de organizare a vie ii civile, în normele sale cu privire la raporturile sociale, când acesta se simte în stare i atras a se insera în schemele/sistemele acesteia f r a- i pierde propria autonomie de mi care, de accente, caractere; adaptarea corespunde unei necesit i care are loc doar dac exist un avantaj corelativ, atâta timp cât violen a are o putere excesiv , mai mult decât penetrant . În acest schimb mutual, mai târziu, probabil c o parte din colonia roman a fuzionat cu ceea ce a r mas din popula ie, iar atunci când sl biciunea imperiului a constrâns unit ile administrative i armata s p r seasc regiunea, care devenise deja prea ameninat , aici în regiune exista o via normal , o omogenitate social care, foarte dificil, ar fi putut fi pierdute.

Ar fi putut, mai ales, popoarele slave s contribuie la popularea zonelor goale cu o civiliza ie ca a lor sau s influen eze acele popoare mai apropiate lor ca i patrimoniul folcloric, anteriori, poate, sosirii romanice; astfel c , dac acum ascult m cântecele populare ale românilor, pline de o dulce nostalgie, sau dac admir m dansurile lor i costumele lor populare, nu putem s nu le compar m/confrunt m cu altele pe care le cunoa tem, cu cele ruse ti, cehoslovace sau sârbe ti, a a cum i un num r mare de cuvinte slave s-a amestecat cu cele de origine latin ; fiecare invadator, fiecare st pân l sat un semn despre existen a sa, iar, de multe ori, un cuvânt r mas ne aminte te de aspectul sau, cel pu in, de cel sub st pânirea c ruia a v zut-o popula ia; dar relativa uniformitate de astfel de influen e i faptul c acestea se refer la anumite câmpuri i atitudini, servesc la eviden ierea faptului cum au pus st pânire pe civiliza ia latin într-un mod definitiv, dup ce, cu toate c era r spândit pe o arie vast de teritoriu, unde comunicarea între punctele sale extreme era, adesea, dificil sau chiar imposibil a men ine, i în zilele noastre, o uniformitate de limbaj i de obiceiuri, patrimoniul comun chiar i pentru grupurile/comunit ile îndep rtate i izolate. În Peninsula Balcanic , invaziunile barbare au avut o importan mult mai de durat i definitiv decât în Europa occidental ; popula iile noi se suprapuneau i se substituiau celor preceden i; aici, au avut loc adev rate emigr ri de popoare, pe care Italia nu le-a v zut niciodat i care au schimbat, în mod fundamental, fizionomia etnic ; Dacia r mase, astfel, izolat de lumea latin , în sfera c reia intra în mod natural i nu a mai putut s -i urmeze evolu ia; cu toate c fiecare civiliza ie este construit din schimburi i raporturi cu ceilal i; ba mai mult, a fost adus la o uniformizare la nivelul cel mai jos de via la care au fost obi nuite celelalte popoare din jur. Astfel, limba latin , care a contribuit la men inerea unei fizionomii unitare între popoarele europene mari, chiar i atunci când a încetat a mai fi un limbaj vorbit, pentru a deveni un patrimoniul al oamenilor cul i, filosofi i oameni de tiin ; în România nu a putut fi absolvit de sarcina sa de afinitate cu latina, nici s serveasc în calitate de baz a schimbului cultural cu celelalte popoare afine; acest p mânt a devenit o insul îndep rtat , str b tut de influen ele cele mai diferite (slave, grece ti, maghiare, turce ti), f r un guvern centralizator autonom, de o via proprie cultural , devastat , adesea, în regiunile mai bogate, exploatat de st pâni mai puternici i mai organiza i; iar, în timp ce Italia vedea rena terea ora elor sale i, în ele, crearea unei forme de via civil , reactivarea i crearea unor rela ii tot mai dense i continue cu Fran a i Spania, na iuni care îi sem nau ca i baz cultural i social , i cu Germania, care, încet-încet, a reu it a le apropia i a le absorbi; orice for constructiv i expansiv era sugrumat la poporul român; anticele centre citadine, deja create de c tre romani, erau un adversar prea u or pentru invadatori, iar acea civiliza ie, benefic pe timp de pace, s-a dovedit a fi o sl biciune periculoas într-o perioad de r v iri i catastrofe; mun ii au devenit doar un refugiu sigur; lan ul Mun ilor Carpa i a fost ap rarea cea mai valid , pentru a conserva propria independen i a fost o for , pentru români, faptul de a se men ine un popor de rani i de p stori, lega i de o tradi ie care înc mai aminte punctul-limit al evolu iei lor. Contactul cotidian cu p mântul i con tiin a unei existen e repetate, în mod continuu, au dat ranului o tenacitate conservatoare; ceea ce se schimb pentru el sunt doar anotimpurile i care, fiecare în parte, aduc fenomene cunoscute. Metodele sale de lucru, instrumentele pe care le folose te sunt cele care i-au fost transmise de c tre str mo i; greutatea muncii lui îl aduce la indiferen ; orice inova ie, orice intruziune extern sunt v zute cu suspiciune i fric . Locuitorii ora elor, în schimb, sunt dispu i la schimbare i de a accepta orice mod str in ; dragostea de noutate, aspira ia c tre bun stare, c tre bog ie tenteaz încercarea oric rei str zi noi, în nelini tea de a preveni posibiliti concuren i; modul rapid de îmbog ire aduce i dorin a de etalare; rivalitatea duce la imitarea i dep irea egalilor lor; se schimb , astfel, propriul stil i obicei, organizarea social i limbajul, legile i tradi iile, iar convingerea propriei superiorit i, a propriei for e ajunge s dea un ton definitiv i persistent la o contrastare de mi c ri.

Din acest motiv, limbajul român s-a men inut, în ceea ce prive te baza derivat din latin , mult mai aproape de aceasta decât au f cut-o italiana sau franceza; din acest motiv, ea se aseam n mai mult cu vreun dialect dintr-o regiune rural din Italia septentrional i central decât cu limba literar cea mai pur . Iar astfel de diferen de evolu ie în limbaj corespunde la aceea mai complex a obiceiurilor, a tradi iilor.

Primii italieni care au p truns în Banat au fost ni te misionari; la o distan de secole se reînnoia nelini tea care i-a împins pe romani pân aici; acum nu pentru o necesitate comercial sau militar , ci pentru un vis de expansiune mai ambi io i care, ca i acela, avea o justificare moral , iar universalitatea era doar ca un scop final. Antica for organizatoare a imperiului, pentru a supravie ui, a trebuit s se îmbog easc de un con inut spiritual în stare s -l duc pe om la propriul s u sacrificiu, investit cu o sarcin care îl dep e te/excedeaz , f cându-l dispus s arunce orice energie a sa în activitate pân la moarte; dep it orice pruden calculat , el atingea, astfel, limita extrem a propriilor posibilit i, iar civiliza ia occidental era avantajat de un elan expansiv net superior i de cuceriri mult mai vaste.

A adar, cu o desf urare necesar , aproape c este necesar decaden a ideii, pentru confirmarea practicii/ac iunii, într-o succesiune de atitudini umane, precum i de epoci istorice, la primele predici ale unor oameni

dezarmă și care înfruntă martiriul, subsumau luptele sângeroase ale armatelor care aduceau, ca și propriul steag, același ideal ca și al celorlalți; elementul militar și politic au fost atașate celui religios, dezvoltându-se cum elanul inițial al acestuia ar fi cedat până la substituirea lentă a abstractului unei misiuni în întoarcere cu tehnica complexă a unei obiceiuri și a unei organizații. În Banat reluase antice poziții și antice sarcini de zonă de frontieră; linia ideală care desparte două lumi trecea, din nou, pe aici, alternând în funcție de cuceriri și recuceriri care au făcut din ea o regiune dezolantă, punct de întâlnire a celor mai diferite rase, dar aproape lipsită de o populație indigenă permanentă.

În rândul milițiilor imperiale habsburgice, care, cel mai adesea, răcolă luptători din orice țară și de orice proveniență, italienii nu figurau ca și gregari, ci adesea apar, mai degrabă, în posturi de control; este vorba despre nobilii împinși de dorința de aventură și de onoruri, la activități pentru care propria lor țară de origine nu le putea oferi un câmp/sector atât de vast și de important. Ar fi foarte dificil de studiat opera și caracterul dintr-un punct de vedere global, atât timp cât ei se prezintă lipsiți de orice asemănare mai profundă care să nu fie cea obișnuită, de regulă atribuită cetățenilor aceleiași părți; războinicii apreciau, în stare de carieră dintre cele mai strălucitoare și de onoare, aceștia au ajuns să facă parte din istoria unei națiuni care nu este a lor de origine; credința/devotamentul unei dinastii înlocuiește dragostea de patrie. Ei sunt produsul caracteristic unei evoluții istorice; tendința către universalitate a fost însoțită, în Italia, de cea mai fragmentată favorizare/participare politică; piedicile sociale și luptele interne au făcut ca renunțarea în fața tiraniilor locale și, apoi, în fața invaziilor străine, fapt pentru care nu a fost posibilă formarea unei convingeri de solidaritate națională, iar cultul individului a apărut în rândul clasei celor bogăți, unde aceasta a fost posibilă, ca un rezultat natural de secole de civilizație.

În Banat, după cucerirea a urmat organizarea și colonizarea; soldații li s-au adăugat administratorii, comercianții, muncitorii și, chiar în cadrul acestui flux nou și numeros de oameni, italienii au ocupat un loc important; nu era vorba de o migrație în masă, așa cum s-a întâmplat la alte popoare, ci de indivizi izolați sau de grupuri mici care veneau să-și ofere propriile servicii bine plătite; stăpânii unei țări și ai unei tehnici, nu îi împingea foamea de pământuri, ci dorința de câștig; era vorba, mai ales, de muncitori foarte apropiați de mica burghezie ca mentalitate și obiceiuri; adevărul este că puțini s-au stabilit, iar majoritatea au preferat să se întoarcă în țara lor de origine. Aceștia le lipsea, în mod sigur, orice voință de expansiune, în mod necesar se simțeau străini într-o țară în care constituiau o minoritate foarte slabă, dar, mai ales, foarte greu ar fi putut să se adapteze la un mod de viață diferit și, adesea, inferior aceleia cu care erau obișnuiți. Aceasta explică și de ce în această perioadă, care cuprinde tot secolul al XVIII-lea, italienii nu au fuzionat decât rar cu românii, cîrora, totuși, le erau aproape ca și limbă, și cum cei puțini rămași au fost asimilați, aproape în întregime, de către coloniile nemțești. Românii, adesea, au constituit corpul armatei imperiale împotriva turcilor și, mai ales, în Banat, erau în mare majoritate, fapt pentru care contactele cu italienii, au fost – în mod obligatoriu – frecvente, dar o diferență foarte profundă separa cele două elemente: unul, mai ales de proveniență urbană, pentru a exemplifica propria activitate erau obligați să se sprijine/bazeze pe o organizație sigură, pe forța statului; muncile și culturile pentru care erau chemați să le realizeze, apeducte, canalizări, rețele de canalizare, construcții civile și militare, orezării, plantații de dud, exploatarea minieră, aveau nevoie de capital și de protecția autorităților și a legii; altul era schimb rural aproape în întregime, obișnuit cu o viață mizerabilă, sîrăcit de perioade de războaie lungi: satele sale erau lipsite de orice activitate, care erau mai puțin necesare, iar puținii artizani care locuiau în oraș, dedicați artei estetice sau angajați ca și muncitori în diferite munci, erau înșiși într-o condiție de subordinație față de colonizatori și erau excluși din tabloul organizatoric și din posturile de control.

Misiunea lui Grisellini, acest poligraf, un om cu multe interese și capacități, venit în Banat cu atitudinea jurnalistului curios și observator, care, găsim o populație a cărei limbă seamănă cu a sa, a scris despre ea ca despre o descoperire ciudată și fericită, care nouă ne apare ca o destăinuire de o ignoranță caracteristică: contactele italienilor cu această regiune au fost deja foarte frecvente și neîntrerupte, fără să adauge – la patrimoniul cunoscut al celor obișnuiți – țara existenței unui popor, care, încă, conservă urme ale de vîi din cultura și obiceiurile romane. Dar, pe de altă parte, se justifică într-un sens mai profund și este minunea oricărei persoane care începe a studia istoria acestui popor și își dă seama cu câtă tenacitate, se poate rămâne legate de forme și de expresii ale civilizației antice romane, prin intermediul celor mai dificile fapte și cele mai diferite influențe.

Acum, prin intermediul italienilor, se restabilește anticele legături, iar trecutul este confirmat de prezent: nu s-au reluat legăturile cu Occidentul, s-au deschis noi posibilități de dezvoltare culturală și civilă, care trebuiau să fie însoțite de cea politică; s-a început, astfel, o nouă fază de raporturi între două popoare și pentru români este istoria lor de independență.

Aadar, dacă Grisellini, dacă toți predecesorii și iluștrii: martirul Sagredo, preafericitul Capistrano, generalii Caprara și Marsigli, și Eugeniu de Savoia, și guvernatorul di Brigido ocupa un loc important în istoria Banatului se datorează mai ales faptului că ei, cu opera lor, au contribuit la integrarea acestei regiuni în sfera civilizației occidentale și la restabilirea acelui raport, întrerupt de mai mult de un mileniu între două state care au, deja, același obicei și același guvern. Pentru unul din două, un astfel de patrimoniu a reprezentat o forță de coeziune și de apărare, pentru celălalt bază pentru o succesivă evoluție: noua confruntare era bogată în asemănări și contraste.

La un popor la care civilizația nu se formează, în mod lent, pentru progresivul aport individual la o bază de raporturi civile, ci constrâns să absoarbă rapid noi forme de existență impuse ierarhic, în mod obligatoriu există contradicții între vechiul și noul obicei, însă, la romani, o astfel de poziție s-a îmbogățit de nuanțe cele mai interesante. Evident că ei vor simți orgoliul propriei lor origini independente, în fața popoarelor care îi înconjoară și care nu se pot lăuda cu o istorie atât de antică ca și a lor, fapt pentru care nu se pot considera noua civilizație ca fiind străină.

lor, ba dimpotrivă atât timp cât de la cea romană s-a desfurat aproape natural. Pe de altă parte, secolele lungi de izolare au făcut ca ei să se fixeze într-o formă de viață precisă și obișnuită, chiar primitivă pentru anumite aspecte, și de la care nu se îndepărtează fără să simtă remușcări; este revolta naturală a sentimentelor celor mai simple împotriva deformării celor sunt supuși de către convențiile sociale, inevitabila luptă între mentalitatea omului de la arde și cea a omului de la ora, suspiciunea cu care cel care a fost educat într-o societate simplă și austeră, de obicei, se uita, cu dezinvoltură și fără prejudecăți, la noul îmbogățit, obișnuit să exaspereze orice atitudine mondenă. În orice manifestare a vieții românești se poate încă observa o astfel de poziție dublă și inconciliabilă, dar, în mod rapid, egalează oamenii; câteodată pare că uniformitatea sacrifică ceea ce oamenii posedau mai bogat și mai bizar, dar dacă ceva vital și autentic s-a închis în ei, va găsi ocazia de a se manifesta, cu o exuberantă forță rupând, astfel, orice lege de retorică.

Timișoara, noiembrie 1939

Silvio Guarnieri

Studiul de față, prescurtat și adaptat acestui scop, a fost rostit la Timișoara, în sala festivă a Liceului Comercial, pe data de 24 octombrie 1939, în cadrul conferinței de inaugurare a *Cursurilor de limbă și cultură* a Institutului de Cultură Italiană locală în România.

Autorul, Aurel Cosma, scriitor, jurnalist, conferențiar, este unul dintre persoanele cele mai reprezentative a vieții culturale din Banat; descendent al unei vechi și nobile familii românești din partea locului, cunoscut pentru tradiția sa de lupte naționale și politice, domnia sa și-a luat doctoratul în drept la Universitatea din Paris; a fost, de altfel, ales – de trei ori – deputat al regiunii sale natale și a fost numit delegat permanent al Camerei Române la Conferințele Uniunii Interparlamentare. La ora actuală de îndeplinește funcția de vicepreședinte la „Astra Bănăneană”, care este instituția culturală și literară cea mai importantă din Banat.

Sucursala din Timișoara al Institutului de Cultură Italiană din România, sub auspiciul căreia a fost publicat acest volum, își arogă dreptul în secunță de concluzii de a adresa ilustrului autor cele mai călduroase mulțumiri pentru munca sa, care nu se prezintă doar ca și o contribuție validă de cercetare pe un teren istoric mai puțin cultivat, ci, mai ales, ca o dovadă vie de prietenie.

(Aurel Cosma, *Tracce di vita italiana nel Banato. Con una nota di SILVIO GUARNIERI*, Edizione dell'Istituto di Cultura Italiana in Romania, Sezione di Romania, 1939, pp. 55-67)